

วรรณคดีสมัยอยุธยา

การแบ่งยุค แม้ว่ากรุงศรีอยุธยาจะมีอายุยาวนานถึง ๔๑๗ ปี มีกษัตริย์ปกครองถึง ๓๓ พระองค์ ควรจะมีวรรณคดีได้มาก แต่มีอุปสรรคสำคัญๆ หลายประการที่บั่นทอนความรุ่งเรืองของวรรณคดี เป็นต้นว่า ความไม่สงบสุขภายในประเทศ เนื่องจากแย่งราชสมบัติกัน ถึงแก่อต้องเปลี่ยนวงศ์กษัตริย์ถึง ๕ ครั้ง นอกจากนี้ยังมีข้าศึกศัตรูภายนอกทั้งพม่าและเขมรมารุกรานหลายครั้งหลายหน กษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาที่ทรงสร้างสรรควรรณคดีไว้เป็นมรดกตกทอดมาจนทุกวันนี้มี ๕ พระองค์ คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระนารายณ์และสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

แบ่งออกเป็น ๓ ยุค คือ

ยุคต้น ตั้งแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ถึง สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม มี สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นประธาน

ยุคกลาง ตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ถึง สมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ มีสมเด็จพระนารายณ์ เป็นประธาน

ยุคปลาย ตั้งแต่พระเจ้าท้ายสระ ถึงสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ มีสมเด็จพระเจ้า
ถึงแม้จะมีเวลาสั้นกว่าตอนต้น คือ นับตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ถึง รัชกาลสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ และระยะเวลาที่เกิดวรรณคดีอย่างแท้จริงก็เพียงสมัยเดียว คือ ในรัชกาล สมเด็จพระนารายณ์ แต่ในรัชกาลนี้ ได้รับยกย่องว่า เป็น ยุคทองแห่งวรรณคดี เพราะมีนักปราชญ์ราชกวี และวรรณคดีสำคัญเกิดขึ้นมากมายในเวลาเพียงรัชสมัยเดียวนี้ แทบจะกล่าวได้ว่าในยุคทองแห่งวรรณคดีมีการหายใจเป็นกาศยกลอนกันต่อไป นับตั้งแต่องค์ประมุขของประเทศ คือ สมเด็จพระนารายณ์ จนถึงบุคคลชั้นผู้น้อยทั้งหลาย เช่น นายประตุ ต่างพากันสนใจในงานวรรณคดี และสามารถสร้างสรรค์วรรณคดีอันยอดเยี่ยมไว้ ราชสำนักของสมเด็จพระนารายณ์ เป็นที่ชุมนุมกวีปราชญ์คับคั่ง ยังมีพระมหากษัตริย์เป็นองค์อุปถัมภ์เช่นนั้นแล้ว ยิ่งเพิ่มความครึกครื้นมากขึ้น เช่น สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระราชนิพนธ์โคลงไว้ ๒ บท แล้วรับสั่งให้พระโหราธิบดีนำไปแต่งต่อ สมเด็จพระนารายณ์ทรงตอบโต้โคลงกับพระมหะสี และศรีปราชญ์ตอบโต้ นายประตุ และมหाराชเชียงใหม่ เป็นต้น

วรรณคดี ในยุคทองแห่งวรรณคดีมีหลายเรื่องหลายประเภท และเกิดประเภทใหม่ๆ ขึ้นอีกหลายอย่าง เช่น กาศยห่อโคลง นิราศ กาศยขับไม้ มีการนำฉันทไปแต่งเป็นเรื่องราว และเกิดแบบเรียนภาษาไทยขึ้น

การที่วรรณคดีรุ่งเรือง ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ คงจะมีสาเหตุดังนี้

๑. ความเจริญของบ้านเมือง สมเด็จพระนารายณ์ ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถ และประกอบด้วยบุญญาธิสมภาร มีบุรุษรตน์ช่วยเสริมพระบารมีในด้านต่าง ๆ เช่น นักรบ นักการทูต และสถาปนิก ทั้งที่เป็นคนไทย และชาวต่างประเทศ เมื่อบ้านเมืองเจริญก้าวหน้า สมบูรณ์พูนสุข เช่นนั้น วรรณคดีก็ย่อมเจริญตามไปด้วย

๒. สมเด็จพระนารายณ์ ทรงสนพระทัย และทรงพระปรีชาญาณทางวรรณคดีเป็นพิเศษ จึงทรงสนับสนุนและอุปการะกวี

๓. ในรัชกาลนี้ ชาวยุโรปเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์เป็นอันมาก คนไทยจึงต้องตื่นตัวหันมาใส่ใจ ศึกษาภาษาและศาสนาของตนเอง

กวีและวรรณคดีสำคัญ

๑. สมเด็จพระนารายณ์

- (๑) สมุทโฆษคำฉันท์ (ต่อจากพระมหาราชครู)
- (๒) โคลงพาลีสอนน้อง
- (๓) โคลงทศรถสอนพระราม
- (๔) โคลงราชสวัสดิ์
- (๕) เพลงยาว

๒. พระมหาราชครู

- (๑) สมุทโฆษคำฉันท์ (ตอนต้น)
- (๒) เสือโคคำฉันท์

๓. พระโหราธิบดี

- (๑) จินตามณี
- (๒) พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ)

๔. ศรีปราชญ์

- (๑) กำสรวล (นิราศนครศรีธรรมราช)
- (๒) อนิรุทธ์คำฉันท์
- (๓) โคลงเบ็ดเตล็ด

๕. พระศรีมโหสถ

- (๑) กาพย์ห่อโคลง
- (๒) โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์
- (๓) โคลงอักษรสามหมู่

๖. พระเยวราช ขุนพรหมมนตรี ขุนศรีกีวราช ขุนสารประเสริฐ

(๑) โคลงทวาทศมาส

๗. ขุนเทพกวี

(๑) คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมช้าง

๘. กวีผู้ไม่ปรากฏนามชัด

(๑) โคลงนิราศหริภุญไชย

สมัยอยุธยาตอนต้น

วรรณคดีในสมัยอยุธยาตอนต้น

วรรณคดีสำคัญในสมัยอยุธยาตอนต้นส่วนใหญ่มีเรื่องเกี่ยวกับศาสนาพิธีกรรมและพระมหากษัตริย์ จึงมีเนื้อเรื่องคล้ายวรรณคดีสุโขทัย

ลักษณะการแต่งต่างกับวรรณคดีสุโขทัยเป็นอย่างมาก วรรณคดีในสมัยนี้แต่งด้วยร้อยกรองทั้งสิ้น คำประพันธ์ที่ใช้เกือบทุกชนิด คือ โคลง ร่าย กาพย์ และฉันท์ ขาดแต่กลอน ส่วนใหญ่แต่งเป็นลิลิต มีคำบาลีสันสกฤตและเขมรเข้ามาปะปนในคำไทยมากขึ้น

วรรณคดีสำคัญ ได้แก่

รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑

๑.ลิลิตโองการแช่งน้ำ

รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๒.ลิลิตยวนพ่าย

๓.มหาชาติคำหลวง

วรรณคดีที่สันฐานว่าแต่งในสมัยอยุธยาตอนต้น ได้แก่

๔.ลิลิตพระลอ

๕.โคลงกำสรวล

๖.โคลงทวาทศมาส

๗.โคลงหริภุญชัย

๑.ลิลิตโองการแข่งน้ำ

ผู้แต่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าอาจแต่งในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่๑ (อู่ทอง) ผู้แต่งคงจะเป็นผู้รู้พิธีพราหมณ์ และรู้วิธีประพันธ์ของไทยเป็นอย่างดี

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) เป็นปฐมกษัตริย์แห่งกรุงอยุธยา สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑เป็นเชื้อสายของพระเจ้าสิริชัยเชียงแสนแห่งแคว้นสิริธรรมราช จึงเป็นต้นวงศ์เชียงรายเป็นราชบุตรเขยของพระเจ้าอู่ทอง เมื่อ พ.ศ.๑๘๘๗ ได้เป็นเจ้าเมืองอู่ทอง ซึ่งขณะนั้นขึ้นต่อเมืองสุโขทัย ต่อมาเกิดโรคระบาด จึงทรงย้ายราชธานีมาตั้งตำบลหนองโสนแขวงเมืองอโยธยา เมื่อ พ.ศ.๑๘๙๓ ขนานนามใหม่ว่า กรุงเทพมหานครศรีอยุธยาและพระองค์ได้รับพระนามใหม่ว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงตั้งพระองค์เป็นใหญ่ไม่ขึ้นต่อกรุงสุโขทัยนับแต่สถาปนาราชธานี

ในรัชกาลนี้ได้รับวัฒนธรรมขอมและพราหมณ์เป็นอันมาก ภาษาไทยจึงเริ่มมีคำเขมรเข้ามาปะปนมากขึ้นมีการประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา หรือพิธีศรีสัจปานกาล ตามแบบเขมร ซึ่งถ่ายทอดมาจากพราหมณ์อีกต่อหนึ่ง

ประวัติต้นฉบับเดิมที่เหลืออยู่ เขียนด้วยอักษรขอม ข้อความที่เพิ่มขึ้นในรัชกาลที่๔ ตามหลักฐานซึ่งรัชกาลที่ ๕ ทรงยืนยันไว้ในพระราชพิธีสิบสองเดือน คือ "แห่งพระแสงศรประลัยวาต" "แห่งพระแสงศรอัคนีวาต" และ "แห่งพระแสงศรพรหมมาสเตอร์" คำประพันธ์ที่ใช้คือโคลงห้าและร่ายโบราณ หนังสือเรื่องนี้ นับว่าเป็นวรรณคดีเรื่องแรกของคนไทย ที่แต่งเป็นร้อยกรองอย่างสมบูรณ์แบบชื่อเรียกแต่เดิมว่า โองการแข่งน้ำบ้าง ประกาศแข่งน้ำโคลงห้าบ้าง ต้นฉบับที่ถอดเป็นอักษรไทยจัดเป็นวรรคตอน คำประพันธ์ไว้ค่อนข้างสับสน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเจ้าอยู่หัวทรงสอบทานและพระราชวินิจฉัยเรียบเรียงวรรคตอนใหม่

ทำนองแต่ง มีลักษณะเป็นลิลิต คือ มีร่ายกับโคลงสลับกัน(ร่ายโบราณ) (โคลงแบบโคลงห้าหรือมณฑกคติ) ถ้อยคำที่ใช้ส่วนมากเป็นคำไทยโบราณ นอกจากนั้นก็มีคำเขมร และบาลีสันสกฤตปนอยู่ด้วย คำสันสกฤตมีมากกว่าคำบาลี

ความมุ่งหมาย ใช้อ่านในพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาหรือพิธีศรีสัจปานกาล ซึ่งกระทำตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอู่ทองสืบต่อกันมาจนเลิกไปเมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบบประชาธิปไตย ใน พ.ศ.๒๔๗๕

เรื่องย่อ

เริ่มต้นด้วยร่ายต้นโบราณ ๓ บท สรรเสริญพระนารายณ์ พระอิศวรพระพรหมตามลำดับ ต่อจากนั้นบรรยายด้วยโคลงห้า และร่ายต้นโบราณสลับกัน

กล่าวถึงไฟไหม้โลกเมื่อสิ้นกัลป์แล้วพระพรหมสร้างโลกใหม่ เกิดมนุษย์ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ การกำหนดวัน เดือน ปี และการเริ่มมีพระราชพิธีในหมู่คน แล้วอัญเชิญพระกรรมบทีปูเจ้ามาร่วมเพื่อ

ความศักดิ์สิทธิ์ ต่อต่อไปเป็นการอ้อนวอนให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เรื่องอำนาจมี พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เทพยาดา อสูร ภูตปีศาจ ตลอดจนสัตว์มีเขี้ยวเล็บเป็นพยาน ลงโทษผู้คิดคดกบฏต่อพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนผู้ซื่อตรงภักดี ขอให้มีความสุขและลาภยศ ตอนจบเป็นรายย่อพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดิน

ตัวอย่างข้อความบางตอนสรรเสริญพระนารายณ์

โอมลิติสติสรวงศรีเกล้าฯ แฝ่วฤตยู เอาจูปนแพ้น แก่วนกลืนฟ้ากลืนดินบินเอาครุฑมาขี่ สี่ถือนั่งจักรพรรดิ ภิรูอวตาร อสุรแลงลาญทุก ทศนียจรนายฯ แทงพระแสงศรปลั้ววาดฯ กล่าวถึงไฟประลัยกัลป์

น่านเอนกน้าวเต็มกัลป์	จักร้าจักรภาพเมื่อใหม่
กล่าวถึงตรวันเจดอันพลุ่ง	น้ำแล้วใช้อุดหาย
เจ็ดปลามันพุ่งหล้าเป็นไผวาบ	จัดราบบายแผ่นขัว
ชักไตรตรึงซ์เปนผ้า	แลบล้าสีลอง

อัญเชิญพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระพรหม เทพยาดา และภูตผีปีศาจ เป็นพยาน ผู้ใดเภทจงคต ถือขันสรดใบพุดตานเสียด มารเพียดไททศพล ช่วยดู ธรรมารคประเตยก ช่วยดูอเนกกถ่องพระสงฆ์ ช่วยดู ขุนหงษทองเกล้าสี่ ช่วยดู ฟ้าฟัดพรีใจยังดูช่วยดู สี่ปวงพรีหาวแห่ง ช่วยดูฟ้าซรแรงหกคลอง ช่วยดู ผองผี กลางหาวแ่อน ช่วยดูฟ้ากระแฉ่นเรื่องผยอง ช่วยดู เจ้าผาดำสามเส้า ช่วยดู แสนผีพียงยอมเท้า เจ้าผาดำผาเผือก ช่วยดูฯ คำสาปแช่งผู้คิดกบฏต่อพระเจ้าแผ่นดิน

จงเทพยดา ผุ่งนี้ให้ตายในสามวัน อย่าให้ทันในสามเดือน อย่าให้เคลื่อนในสามปี อย่าให้มีสุข สวัสดิ์ เมื่อใดฯ

ลิลิตโองการแข่งน้ำ ใช้ถ้อยคำสำนวนที่เข้าใจยาก และเป็นคำห้วนหนักแน่นเพื่อให้เกิดความน่าเคารพยำเกรง ความพรรณนาบางตอนละเอียดละออ เช่น ตอนกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจก็สรรหามากล่าวไว้มากมาย นอกจากนี้ยังใช้ถ้อยคำประเภทโคลงห้าและร้อยต้น ซึ่งมีจังหวะลีลาไม่ราบรื่น สะดุดเป็นตอน ๆ ยิ่งเพิ่มความขลัง ขึ้นอีกเป็นอันมาก จึงนับได้ว่าลิลิตโองการแข่งน้ำเรื่องนี้แต่งได้เหมาะสมกับความมุ่งหมายสำหรับใช้อ่านหรือสวดใน พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ซึ่งมีความสำคัญแก่การเพิ่มพูนพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

วรรณคดีเรื่องนี้มีกำเนิดจากพระราชพิธีในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แสดงถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมร และพราหมณ์อย่างชัดเจน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และพระราชพิธีศรีสัจปานานจากเขมรมาใช้เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของบ้านเมืองที่ต้องการสร้างอำนาจปกครองของพระเจ้าแผ่นดิน และความมั่นคงของบ้านเมืองในระยะที่เพิ่งก่อสร้างราชอาณาจักร

ในสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏว่ามีพระราชพิธีศรีสัจปานกาล เนื่องจากกษัตริย์สุโขทัยทรงปกครองบ้าน
เมื่อแบบพ่อปกครองลูก ถึงแม่หลักศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๔๕ มีเนื้อความเกี่ยวกับการสวดสาบาน
ระหว่างกษัตริย์สุโขทัย ผู้เป็นหลานกับเจ้าเมืองน่านผู้ปู่ และถ้อยคำบางตอนคล้ายกับลิลิตโองการแข่งน้ำ
แต่ก็เป็นกรสาบานระหว่างบุคคลเฉพาะกรณี ไม่ใช่พิธีทางราชการทั่วไปกระทำต่อพระเจ้าแผ่นดินเป็น
การทั่วไปอย่างที่กรุงศรีอยุธยา อนึ่งข้อความนี้จารึกไว้ใน พ.ศ.๑๙๓๕ ซึ่งอาจเป็นสมัยพระมหาธรรมราชา
ที่ ๒หรือพระมหาธรรมราชาที่ ๓ (ไสยลือไท)ตรงกับรัชการสมเด็จพระราเมศวรแห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นช่วง
ที่กรุงสุโขทัยเสียอิสรภาพแก่กรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๒๑ ถ้าพระราชพิธีสัจปานกาลเคยกระทำที่
สุโขทัยก็ต้องเป็นเวลาภายหลังที่กรุงสุโขทัยตกอยู่ในอำนาจปกครองและอิทธิพลทางวัฒนธรรมของ
กรุงศรีอยุธยาแล้ว

๒. มหาชาติคำหลวง

ผู้แต่ง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันแต่ง เมื่อจุลศักราช ๘๔๔ พุทธศักราช ๒๐๒๕ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิบดีที่ ๒ หรือสามพระยา ก่อนเสวยราชย์พระราชบิดาภิเษกให้เป็นพระมหาอุปราช และโปรดให้เสด็จไปครองเมืองพิษณุโลกมีอำนาจสิทธิ์ขาดในหัวเมืองฝ่ายเหนือ ได้รับราชสมบัติสืบต่อพระราชบิดา ระหว่างพ.ศ.๑๙๙๑ - ๒๐๓๑

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่กรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก ทรงแก้ไขการปกครอง โดยแยกทหารและพลเรือนออกจากกัน ฝ่ายทหารมีหัวหน้าเป็นสมุหกลาโหม ฝ่ายพลเรือนมีสมุหนายก ทรงตั้งยศข้าราชการลดล้นกันตามชั้น เช่น ขุน หลวง พระยา พระ ทรงทำสงครามกับเชียงใหม่ได้เมืองเชียงใหม่ พ.ศ.๒๐๑๗ เป็นเหตุให้เกิดลิลิตยวนพ่าย พระองค์มีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา เสด็จออกผนวชชั้วระยะหนึ่ง ที่วัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก การทำนุบำรุงพระศาสนาในรัชกาลนี้ทำให้เกิดมหาชาติคำหลวง

ประวัติ มหาชาติคำหลวงเป็นหนังสือมหาชาติฉบับภาษาไทย และเป็นประเภทคำหลวงเรื่องแรก เรื่องเกี่ยวกับผู้แต่งและปีที่ แต่งมหาชาติคำหลวง ปรากฏหลักฐานในเรื่องพงศาวดารฉบับคำหลวงกล่าวยืนยันปีที่แต่งไว้ตรงกับมหาชาติคำหลวงเดิมหายไป ๖ กัณฑ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระบรมราชโองการให้พระราชอาคันตุกะและนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งซ่อมให้ครบ ๑๓ กัณฑ์ เมื่อจุลศักราช ๑๑๗๖ พุทธศักราช ๒๓๔๗ ได้แก่ กัณฑ์ หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี สักกบรรพ และฉกษัตริย์

ทำนองแต่ง

แต่งด้วยคำประพันธ์หลายอย่าง คือ โคลง ร่าย กาพย์และฉันท มีภาษาบาลีแทรกตลอดเรื่อง มหาชาติคำหลวงเรื่องนี้เป็นหนังสือประเภทคำหลวง

หนังสือคำหลวงมีลักษณะดังนี้

๑. เป็นพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าแผ่นดิน หรือเจ้านายชั้นสูง
๒. เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระศาสนาและศีลธรรม
๓. ใช้คำประพันธ์หลายประเภท คือโคลง ฉันท กาพย์ กลอน และร่าย
๔. ใช้สวดเข้าทำนองหลวง ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดประดิษฐ์ขึ้นได้

ความมุ่งหมาย

เพื่อใช้อ่านหรือสวดในวันสำคัญทางศาสนา เช่นวันเข้าพรรษา และอาจเรียกรอยตามพระพุทธธรรมราชาลิไท ซึ่งพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระเรื่อง

เรื่องย่อ แบ่งออกเป็น ๑๓ ตอน ซึ่งเรียกว่ากัณฑ์ดังนี้

กัณฑ์ทศพร เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แล้วเสด็จไปเทศนาโปรดพระเจ้าพิมพิสาร ต่อจากนั้นเสด็จไปโปรดพุทธบิดา และพระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ เกิดฝนโบกขรพรรษ พระสงฆ์สาวกกราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดงเรื่องพระเวสสันดรทก เริ่มตั้งแต่เมื่อปีที่ ๙๘ นับเป็นแต่ปัจจุบัน พระนางผุสดีซึ่งจะทรงเป็นพระมารดาของพระเวสสันดร ทรงอธิฐานขอเป็นมารดาของผู้มีใจบุญ จบลงตอนพระนางได้รับพระ ๑๐ ประการจากพระอินทร์

กัณฑ์หิมพานต์ พระเวสสันดรทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสัณฺฑิยชัยกับพระนางผุสดี แห่งแคว้นสวี่ราชภูร์ประสูติตรอกพ่อค้า เมื่อพระเวสสันดรได้เวนราชสมบัติจากพระมารดา ได้พระราชทานช้างปัจจัยนาคแก่กษัตริย์แห่งแคว้นกลิงราชภูร์ ประชาชนไม่พอใจ พระเวสสันดรจึงถูกเนรเทศไปอยู่ป่าหิมพานต์

กัณฑ์ทานกัณฑ์ ก่อนเสด็จไปอยู่ป่า พระเวสสันดรได้พระราชทานสัตตกทาน คือ ช้าง ม้า รถ ทาสชาย ทาสหญิง โคนม และนางสนม อย่าง ๗๐๐

กัณฑ์วนประเวสน์ พระเวสสันดรทรงพาพระนางมัทรีพระชายาพระชาลีและพระกัณหาพระโอรสพระธิดา เสด็จจากเมืองผ่านแคว้นเจตราชภูร์จนเสด็จถึงเขาวงกตในป่าหิมพานต์

กัณฑ์ชูชก ชูชกพราหมณ์ขอทานได้นางอมิตตาเป็นภรรยา นางใช้ให้ไปขอสองกุมาร ชูชกเดินทางไปสืบข่าวในแคว้นสวี่ราชภูร์ สามารถหลบลีการทำร้ายของชาวเมือง พบเจตบุตร ลวงเจตบุตร ให้บอกทางไปยังเขาวงกต

กัณฑ์จุลพน ชูชกเดินทางผ่านป่าตามเส้นทางตามที่เจตบุตรแนะนำจนถึงที่อยู่ของอัจจุตฤษี

กัณฑ์มหาพน ชูชกลวงอัจจุตฤษี ให้บอกทางผ่านป่าใหญ่ไปยังที่ประทับของพระเวสสันดร

กัณฑ์กุมาร ชูชกทูลขอสองกุมาร ทูบตีสองกุมารเฉพาะพรพักตร์พระเวสสันดร แล้วพาออกเดินทาง

กัณฑ์มัทรี พระนางมัทรีเสด็จกลับมาจากหาผลไม้ที่ป่า ออกติดตามสองกุมารตลอดคืน จนถึงทางวิสัยญีเฉพาะพระพักตร์พระเวสสันดร เมื่อทรงพินแล้ว พระเวสสันดรเล่าความจริงเกี่ยวกับสองกุมารพระนางทรงอนุโมทนาด้วย

กัณฑ์สักกบรรพ พระอินทร์ทรงเกรงว่าจะผู้ที่มาพระนางมัทรีไปเสีย ทรงแปลงเป็นพราหมณ์ชรา มาทูลของพระนางมัทรีแล้วฝากไว้ที่พระเวสสันดร

กัณฑ์มหाराช ชุชกเดินทางเข้าแคว้นสีวีราชฎ์ พระเจ้าสญชัยทรงไถ่ สองกุมาร ชุชกได้รับ
พระราชทานเลี้ยง และถึงแก่กรรมด้วยการบริโภคอาหารมากเกินไป

กัณฑ์ฉกษัตริย์ พระเจ้าสญชัย พระนางผุสดี พระชาลี และพระกันหา เสด็จไปทูลเชิญพระ
เวสสันดรและพระนางมัทรีกลับ เมื่อกษัตริย์หกพระองค์ทรงพบกัน ก็ทรงวิสาขัญญ์ ต่อฝนโบกขรรัชตก
จึงทรงฟื้นขึ้น

กัณฑ์นครกัณฑ์ กษัตริย์ทั้งหกพระองค์เสด็จกลับพระนคร พระเวสสันดรได้ครองราชย์ดังเดิม
บ้านเมืองสมบูรณ์พูนสุข

ตัวอย่างบางตอน

นางมัทรีโศกถึงชาลีกันหา หัสสาว

ดุจหงษ์ไปภูก กระจ่าเหว่าเล่นนกก พลัดแม่สูญหาย

อุปริปลลลล ตกต่ำติดตม อดนมปางตาย ดุจแก้วแม่หาย ไม่คอยมารดา

เต มิกา วีย อุกกณณา

หนึ่งบุตรเนื้อทราย มิโรทกบวย ทรามรักษาเสนาหา

สมนตามมภิธาวิโน

ยกหูชูคอ คอยถ้ามารดา เห็นแม่กลับมา วิ่งเข้า เขยชม

อานนทีโน ปมุทิตา

วิ่งซ้ายวิ่งเข้ามา ชมรอบมารดา แล้วเข้ากินนม

วคคมานาว กมปเร

ลองเของเรองไป ให้แม่ชื่นชม ให้ลิ้มอารมณ์ ดุจสองพวงงา

ตยชช ปตเต น ปสสามิ

พระแก้วแม่เอย บุรโพนัย่อมคอย คอนรับมารดา

ชาลิ่ง กณหาชินิ จุโภ

วนนี้ไปไหน ไม่รู้เห็นหา ไ้อสองพวงงา กัณหาชาลี

มหาชาติคำหลวง เป็นวรรณคดีเกี่ยวกับศาสนาโดยตรง เป็นหนังสือมหาชาติฉบับ
ภาษาไทยเล่มแรก ที่ปรากฏหลักฐานเหลืออยู่ มีใจความใกล้เคียงกับข้อความที่แต่งเป็นภาษาบาลี แสดง
ถึงความสามารถในการแปลและเรียบเรียงข้อความ การแทรกบาลีลงไว้มากมายเช่นนี้ ทำให้ฟังยากจน
ต้องมีการแต่งกาพย์มหาชาติขึ้นใหม่ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม มหาชาติคำหลวงทั้งของเดิมและที่
แต่งซ่อมใหม่ในรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นักปราชญ์ราชบัณฑิตที่เป็นกวีหลายท่านช่วยกันแต่ง
จึงมีสำนวนโวหารและถ้อยคำไพเราะเพราะพริ้งอยู่มาก แทรกไว้ด้วยรสวรรณคดีหลายประการ เช่น

ความโศก ความอาลัยรักความน้อยใจ และความงามของธรรมชาติ เป็นต้น นอกจากนี้ยังให้ความรู้ทางด้านภาษา ทำให้ทราบคำโบราณ คำเพลง และภาษาต่างประเทศ เช่น สันสกฤต และเขมร เป็นต้น

มหาดคีตาคำหลวงแสดงถึงความเลื่อมใสในพุทธศาสนา และความเชื่อในบุญกุศลที่เกิดจากฟังเทศน์เรื่องมหาดคีตของคนไทยสืบต่อมาจากสุโขทัย

นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง การโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาดคีตาคำหลวง ก็เทียบได้พญาลิไททรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง

๓.ลิลิตยวนพ่าย

ผู้แต่ง ไม่ปรากฏ

ประวัติ

สันนิษฐานแต่งในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถราว พ.ศ.๒๐๑๗ ซึ่งเป็นปีเสด็จศึกเชียงขึ้น แต่ความเห็นอีกประการหนึ่งว่า แต่งในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ.๒๐๓๔ - ๒๐๗๒)เหตุที่ว่า ลิลิตยวนพ่ายอาจแต่งในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็เนื่องด้วยพระมหากษัตริย์พระองค์นี้เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และทรงพระปรีชาสามารถทูลบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง รอยพระราชบิดาก็เป็นได้คำว่า "ยวน"ในลิลิตเรื่องนี้ หมายถึง "ชาวลานนา"คำ "ยวนพ่าย"หมายถึง "ชาวล้านนาแพ"เนื้อเรื่องของลิลิตยวนพ่ายกล่าวชาวลานนาในสมัยพระเจ้าติโลกราช ซึ่งพ่ายแพ้ก่กรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ทำนองแต่ง

แต่งเป็นลิลิตต้น ประกอบด้วยรายต้นโคลงต้นบาทกฤษณารายต้น ๒ บท และโคลงต้นบทกฤษณ ๓๖๕ บท

ความมุ่งหมาย

เพื่อยอพระเกียรติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและสดุดีชัยชนะที่มีต่อเชียงใหม่ในรัชกาลนั้น

เรื่องย่อ

ตอนต้นกล่าวว่ามีสการพระพุทธเจ้าและนำหัวข้อธรรมมาแจกแจงทำนองยกย่องสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า ทรงคุณธรรมชื่อนั้น ๆ กล่าวถึงพระราชประวัติ ตั้งแต่ประสูติจนได้ราชสมบัติ ต่อมาเจ้าเมืองเชียงขึ้น(เซียง)เอาใจออกห่าง นำทัพเซียงใหม่มาตีเมืองชัยนาท แต่ถูกสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตีแตกกลับไป และยึดเมืองสุโขทัยคืนมาได้ แล้วประทับอยู่เมืองพิษณุโลก เสด็จออกบวชชั้วระยะหนึ่ง ต่อจากนั้นกล่าวถึงการทำสงครามกับเซียงใหม่อย่างละเอียดครั้งหนึ่ง แล้วบรรยายเหตุการณ์ทางเซียงใหม่ ว่าพระเจ้าติโลกราชเสียพระจริต ประหารชีวิตหนานบุญเรืองราชบุตร และหมื่นดงนครเจ้าเมืองเชียงขึ้น ภรรยาหมื่นดงนครไม่พอใจ มีสารมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและขอกองทัพไปช่วย พระเจ้าติโลกราชทรงยกทัพมาป้องกันเมืองเชียงขึ้น เสร็จแล้วเสด็จกลับไปรักษาเมืองเซียงใหม่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงกรีธาทัพหลวงขึ้นไปรบตีเซียงใหม่ พ่ายไปได้เมืองเซียงขึ้น ตอนสุดท้ายสรรเสริญพระบารมีสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกครั้งหนึ่ง

ตัวอย่าง ข้อความบางตอน กล่าวถึงการแต่งยวนพ่าย

สารสยามภาคพร้อม	กลกานท
นี้ฤคือคู่มาลาสวรรค	ช่อช้อย
เบญญาพิศาลแสดง	เดอมกยรติพระฤ
คือคู่มแห้งร้อย	กิ่งกลาง

ยอพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

กษัตริย์สุราชเรือง	รศธรรม
บรรหารยศยอชวน	พ่ายฟ้า
สมภารปราบปลอยกลับ	ทุกทวีป
ร้อยพิภพเหลืองหล้า	อยู่เย็น
ร้อยเท้าวรรมริบเข้า	มาทูล

ท่านนาถวายประทุมทองเป็นปิ่นเกล้า

สภารพ่อยวสุรย	โสภิต
มอญแลยวนพ่ายเข้า	ช่ายบร

ลิลิตยวนพ่าย มีลักษณะเป็นวรรณคดีหรือเฉลิมพระเกียรติกษัตริย์แต่งขึ้นเนื่องจากความปลาบปลื้มยินดีในพระบารมีของพระมหากษัตริย์ มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นอย่างยิ่ง เพราะบรรยายเรื่องราวต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียด และแต่งในระยะเวลาที่เกิดเหตุการณ์หรือใกล้เคียงกับเหตุการณ์นั้น จึงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่น่าเชื่อถือ

ลิลิตยวนพ่าย มีลักษณะมาจนทุกวันนี้ ยังสมบูรณ์หรือถูกแต่งเหมือนวรรณคดีบางเรื่อง ถ้อยคำที่ใช้ในโบราณและคำสันสกฤตส่วนมาก ถึงแม้จะใช้ถ้อยคำเหล่านี้ยังไม่ถูกดัดแปลงแก้ไขจากคนชั้นหลัง จึงเป็นประโยชน์แก่การศึกษาด้านภาษาอย่างมาก ถึงแม้จะใช้ถ้อยคำสำนวนที่เข้าใจยาก และเรื่องส่วนใหญ่เกี่ยวกับการรบทัพจับศึก แต่ลิลิตเรื่องนี้ก็ยังมีลักษณะวรรณคดีดีเด่นเพราะใช้ถ้อยคำไพเราะ โวหารพรรณนาที่ก่อให้เกิดจินตนาภาพให้อารมณ์ชื่นชมยินดีในบุญญาธิการของพระเจ้าแผ่นดิน และความรุ่งเรืองของบ้านเมือง อันเป็นลักษณะสำคัญของวรรณคดีประเภทสดุดีความดีเด่นของลิลิตยวนพ่าย ทำให้กวีภายหลังถือเป็นแบบอย่าง เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์ลิลิตตะเลงพ่าย เพื่อสดุดีวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๔. ลิลิตพระลอ

ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

เพื่อพิจารณาจากรายบทร้อง ซึ่งกล่าวสดุดีพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ที่ทรงมีชัยแก่ชาว
ลานนาที่ว่า "ฝ่ายข้างยวนแพ้วฝ่าย ฝ่ายข้างลาวประลัย ฝ่ายข้างไทยชัยยศยืนยงประเทศพิศาล"พอ
สันนิษฐานได้ว่าเวลาที่แต่งลิลิตพระลอ จะต้องอยู่ภายหลังการชนะศึกเชียงใหม่ครั้งใดครั้งหนึ่ง อาจ
เป็นรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ(พ.ศ.๒๐๑๗)หรือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช(พ.ศ.๒๒๐๕)

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะคำประพันธ์ ลิลิตพระลอแต่งด้วยลิลิต ซึ่งเป็นลักษณะคำประพันธ์ที่นิยม
ใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เช่น ลิลิตโองการแข่งน้ำ ลิลิตยวนพ่าย ส่วนในรัชสมัยสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราชมักแต่งโคลงฉันทน์เป็นส่วนมาก เช่น โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
สมุทรโฆษคำฉันท์และอนิรุทธ์คำฉันท์ ลิลิตพระลอยังใช้ภาษาเก่ากว่าภาษาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช เช่น คำ "ซิ่นแล"และคำ "แว่น"ซึ่งเป็นคำที่มีใช้ในมหาชาติคำหลวงสมัยสมเด็จพระบรมไตร
โลกนาถ นอกจากนี้หนังสือจินตตามณี ของพระโหราธิบดี สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ยกโคลง
ในลิลิตพระลอเป็นตัวอย่างโคลงสี่สุภาพที่ว่า

เสียงฤเสียงเล่าอ้าง	อันใด พี่เอย
เสียงย่อมยอยศไคร	ทั่วหล้า
สองเขือพี่หลับไหล	ลิมตื่น ฤพี่
สองพี่คิดเองอ้า	อย่าได้ถามเฝือ

จากเหตุผลดังกล่าวพอสรุปได้ว่า ลิลิตพระลอ จะต้องแต่งก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพิจารณาโคลงบอกผู้แต่ง สองบทท้ายเรื่อง
ขึ้นต้นว่า "จบเสรีจุมหาราชเจ้า นิพนธ์"และ"จบเสรีเจียวราชบรรจง"ทรงสันนิษฐานว่าลิลิตพระลอ อาจ
แต่งถวายพระเจ้าแผ่นดินในขณะที่ผู้แต่งยังเป็นพระมหาอุปราช ต่อมาพระมหาอุปราชพระองค์นั้นได้รับ
รัชทายาทเป็นพระเจ้าแผ่นดินในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น อาจเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิปัติที่ ๓
สมเด็จพระรามาธิปัติที่ ๒ หรือ สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรก็ได้

ส่วนเหตุผลที่ว่า ลิลิตพระลอแต่งในสมัยพระนารายณ์มหาราช เนื่องจากสันนิษฐานคำ "มหาราช
เจ้านิพนธ์"และ"สมเด็จพระเจียวเจ้าบรรจง"ในโคลงสองบทดังกล่าวว่า หมายถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ทรงพระราชนิพนธ์ และเจ้าฟ้าอภัยทศพระราชอนุชาทรงเขียน

ทำนองแต่ง

เป็นคำประพันธ์ประเภทลิลิตสุภาพ ประกอบด้วยร้อยสุภาพและโคลงสุภาพเป็นส่วนใหญ่ บางโคลงมีลักษณะคล้ายโคลงฉันท์และโคลงโบราณ และร้อยบางบทเป็นร้อยโบราณและร้อยฉันท์

ความมุ่งหมาย

แต่งถวายพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อให้เป็นที่สำราญหฤทัย

เรื่องย่อ

เมืองสรวงและเมืองสรองเป็นศัตรูกัน พระลอ กษัตริย์เมืองสรวงทรงพระสิริโฉมยิ่งนัก จนเป็นที่ต้องพระทัยพระเพื่อนพระแพงราชธิดาของท้าวพิชัยพิชฌนุภักษัตริย์แห่งเมืองสรอง นางรีนนางโรยพระพี่เลี้ยงได้ขอให้ปู่เจ้าสมิงพรายช่วยทำเสน่ห์ให้พระลอ เสด็จมาเมืองสรวง เมื่อพระลอต้องเสน่ห์ได้ตรัสลาพระนางบุญเหลือพระราชมารดา และนางลักษณวดีมเหสี เสด็จไปเมืองสรองพร้อมกับนายแก้วนางขวัญพระพี่เลี้ยง

พระลอทรงเสี้ยวน้ำที่แม่น้ำกาหลง ถึงแม้จะปรากฏรางร้ายก็ทรงผืนพระทัยเสด็จต่อไป ไก่ผีของปู่เจ้าสมิงพรายล่อพระลอกับนายขวัญและนายแก้วไปจนถึงสวนหลวง นางรีนนางโรยออกอุบายลอบนำพระลอกับนายแก้วและนายขวัญไปไว้ในตำหนักของพระเพื่อนพระแพง

ท้าวพิชัยพิชฌนุภกรทรงทราบเรื่องก็ทรงพระเมตตารับสั่งจะจัดการอภิเษกพระลอกับพระเพื่อนและพระแพงให้ แต่พระเจ้าย่าเลี้ยงของพระเพื่อนพระแพงยังทรงพยาบาลพระลอ อ้างรับสั่งท้าวพิชัยพิชฌนุภกรตรัสสั่งใช้ให้ทหารไปรุมจับพระลอ พระเพื่อนพระอพงและพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ช่วยกันต่อสู้จนสิ้นชีวิตทั้งหมด ท้าวพิชัยพิชฌนุภกรทรงพระพิโรธพระเจ้าย่าและทหาร รับสั่งให้ประหารชีวิตทุกคน พระนางบุญเหลือทรงส่งทูตมาร่วมงานพระศพกษัตริย์สาม ในที่สุดเมืองสรวงและเมืองสรองก็เป็นไมตรีต่อกัน

ตัวอย่างข้อความบางตอน

บทโคลง

๑. พระนางบุญเหลือทรงรำพันเมื่อพระลอทูลลาไปเมืองสรอง

คงชีพหวังได้พึง	ภูมี พ่อแล
ม้วยชีพหวังฝากผี	พ่อได้
ดังฤพ้อจักลี-	ลาจาก ออกนา
ผีแม่ตายจักได้	ฝากให้ใครเผา

๒. ข้าราชการและประชาชนราษฎรคร่ำครวญต่อนพระลอลาจากเมือง

เสียงโหยเสียงไห้มี	เรือนหลวง
ขุนหมื่นมนตรีปวง	ป่วยไข้
เรือนราษฎรรำดีทรวง	ทุกข์ทั่ว กันนา
เมืองจะเย็นเป็นน้ำ	ย่อน้ำตาครวญ

บทพรรณนาความรัก

๑. ระหว่างซู้คู่ครอง คู่ครองกับแม่ พระลอลคร่ำครวญที่แม่น้ำกาหลง

ร้อยซู้ฤเท่าเนื้อ	เมียตน
เมียแล่พันฤดล	แม่ได้
ทรงครรภ์คลอดเป็นคน	ถ่าง เลยนา
เลี้ยงยากนักทำวให้	ธิดาซผู้มีคุณ

๒. ซู้รัก พระลอลตรัสต่อพระเพื่อนพระแพง

เมืองกว้างซ่างม้าซู้	ละเสี อ่อนเอย
เสีแม่เสีเมียมา	สู่น้อง
เสีสนมดุดวงพเยย	งามแ่ง งามนา
มาแต่ตัวเข้าซ่าง	ซ่ายท้าวทั้งสอง
พี่บน้องเพียงแต่	ยามเดียว
คือเชือกผสมสามเกลียง	แฝดพัน
ตั้งฤจะพลันเหลียว	คินจาก เรียมนา
เจ้าจากเรียมจักกลั่น	สวามกลั่นใจตาย

คติธรรม

๑. พระลอลตรัสต่อพระนางบุญเหลือตอนที่เสด็จออกจากเมือง

ไต่ไต่ในโลกล้วน	อนิจจัง
คงแต่บาปบุญยัง	เที่ยงแท้
คือเงาติดตัวตรัง	ตรึงแน่น อยู่นา
ตามแต่บุญบาปแล้	ก่อเกื้อรักษา

๒. นายแก้วนายขวัญกราบทูลเตือนพระสติแก่พระลอ ตอนเสด็จมาถึงชนบททอดพระเนตรเห็น
ภูมิประเทศอันทรก้นดาร์

พระเอยอาบน้ำชุ่ม	เอาเย็น
ปลารพอกหมกเหม็นยาม	ยากเคี้ยว
รุกขาราคจำเป็น	ปางเมื่อ แคลนา
อดอยู่เยียวตัวเดียว	อยู่ได้ฉันท
ยามไร้เต็ดดอกหญ้า	แซมผม พระเอย
หอมบ่หอมทัดดม	ตั้งบ้า
สุกรมลำตวนชม	เขยกลืน พระเอย
หอมกลิ่นเรียมไอ้อ้า	กลืนแก้วจิตใจ

๓. นายแก้วนายขวัญนางรินนางโรยกกล่าวเตือนสติต่อกัน เพื่ออดใจไม่แสดงความรักต่อกันใน
ตำหนักของพระเพื่อนพระแพง เป็นการแสดงความเคารพและจงรักภักดีต่อเจ้านายและสถานที่สำคัญ
ในตำหนักพระเพื่อนพระแพง เป็นการแสดงความเคารพและจงรักภักดีต่อเจ้านายและสถานที่สำคัญ

เรานี้เราเฝ้าผู้	ภักดี
ผิตเท่าธูลีกัว	เกลียดไกล
ผิผิตกึ่งเกศ	แหงนว่า ตายนา
ดีกว่าเป็นคนให้	ท่านชี้หลังตน

วรรณคดีสโมสรในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้ตัดสินให้ลิลิตพระลอเป็นยอดแห่งวรรณคดีประเภทลิลิต
วรรณคดีเรื่องนี้มีลักษณะเด่นหลายประการ

โคลงเรื่องประกอบด้วยเหตุการณ์ที่ตื่นเต้น สะเทือนใจตลอด มีตอนรัก ตอนสยดสยองการใช้
ถ้อยคำและโวหารนับว่าคมคายยิ่งนัก จึงเป็นที่นิยมตลอดมา

ลิลิตพระลอได้เค้าเรื่องมาจากนิทานพื้นเมือง แสดงถึงสภาพความเป็นไปของสังคมในเวลานั้น
อย่างเด่นหลายประการในด้านการปกครองแสดงให้เห็นการปกครองแบบนครรัฐ คือ เมือง เล็ก ๆ ตั้งเป็น
อิสระแก่กัน อันเป็นลักษณะที่ปรากฏทั่วไปก่อนสมัยสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยาตอนต้น โดยดินแดนทาง
ภาคเหนือของประเทศไทย นอกจากนี้เรื่องพระลอยังเป็นตัวอย่างชัดเจนเกี่ยวกับการปกครองแบบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศตกอยู่แก่ประมุขผู้เดียวเกี่ยวกับลัทธิความ
เชื่อของสังคมก็ปรากฏเด่นชัดในด้านภูตผีปีศาจ เสน่ห์ยาแฝดโชคกลางความฝัน และความซื่อสัตย์
จงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินพระพี่เลี้ยงทั้ง ๔ ดังปรากฏในสุภาภิตพระร่วง ที่ว่า "อาสาเจ้าจนตัวตาย"

สภาพสังคมทั่วไปที่เห็นได้จากวรรณคดีเรื่องนี้ได้แก่ การใช้ช้างทำสงครามและเป็นพาหนะ ความนิยม และขบถ และการบรรจุพระศพนกษัตริย์ลงโลงทองแทนพระโกศอย่างในสมัยหลัง

ลิลิตพระลอเป็นที่นิยมยกย่องมาช้านาน เช่น พระโหราธิบดีสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ยกโคลงที่แต่งถูกแผนบังคับและมีความไพเราะจับใจอันเป็นคำของพระเพื่อนพระแพงตรัสแก่พระพี่เลี้ยงไปไว้เป็นแบบอย่างโคลงสี่สุภาพในหนังสือจินตามณี โคลงดังกล่าวคือ

เสียงกุกเสียงเล่าอ้าง	อันใด พี่เอ๋ย
เสียงย่อมยอศใคร	ทั่วหล้า
สองเขือพี่ลับไหล	ลิมตื่น ภาพี
สองพี่คิดเองอ้า	อย่าได้ถามเฝือ

ลิลิตพระลอเป็นวรรณคดีแบบฉบับ คือ เป็นแบบครูที่วรรณคดีในสมัยหลังนิยมเลียนอย่างในการพรรณนาและบรรยายขยายความ เช่น ลิลิตเพชรมุกฏ และลิลิตตะเลงพ่าย

๕. โคลงกำสรวล

ผู้แต่ง

เคยเชื่อกันมาแต่เดิมว่าคีปราชญ์ผู้แต่งโคลงกำสรวลถูกเนรเทศไปนครศรีธรรมราช ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และหญิงที่คีปราชญ์คร่ำครวญอาลัย คือ พระสนมศรีจุฬาลักษณ์ แต่มีผู้ออกความเห็นค้านความเชื่อดังกล่าวว่าเป็นเรื่องโคลงกำสรวล ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเมืองนครศรีธรรมราช กล่าวถึงเส้นทางการเดินทางจากกรุงศรีอยุธยาไปสุดแค่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทั้งไม่ได้กล่าวถึงความทุกข์ร้อนและมูลที่ต้องเนรเทศ

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะคำประพันธ์และถ้อยคำสำนวนภาษาที่ใช้โคลงกำสรวลน่าจะแต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

ทำนองแต่ง

แต่งด้วยโคลงตั้งบาททุกชฺร บทแรกเป็นรายต้น มีราย ๑ บทโคลงต้น ๑๒๙ บท

ความมุ่งหมาย

เพื่อแสดงความอาลัยคนรัก ซึ่งผู้แต่งต้องจากไป

เรื่องย่อ

เริ่มด้วยรายสตุติกรุงศรีอยุธยาว่ารุ่งเรืองดงาม เป็นศูนย์กลางแห่งพุทธศาสนา ราษฎร์สมบูรณ์พูนสุข ต่อจากนั้นกล่าวถึงการที่ต้องจากนาง แสดงความหวังใฝ่ไม่แน่ใจว่าควรจะฝากนางไว้กับผู้ใดเดินทางผ่านตำบลหนึ่ง ๆ ก็รำพันเปรียบเทียบชื่อตำบลเข้ากับความอาลัยที่มีต่อนาง ตำบลที่ผ่าน เช่น บางกะจะ เกาะเรียน ด่านขนอน บางทรนาง บางชดาน ย่านขวาง ราชคราม ทุ่งพญาเมือง ละเท เชียงราก นอกจากนี้ได้นำบุคคลในวรรณคดีมาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ในชีวิตของตน เกิดความทุกข์ระทมที่ยังไม่พบได้นางอีกอย่างบุคคลในวรรณคดีเหล่านั้นโดยกล่าวถึง พระรามกับนางสีดา พระสุทรธนู(สุธน)กับนางจिरาประภา และพระสมุทโฆษกับนางพิชทุมตีว่าต่างได้อยู่ร่วมกันอีก ภายหลังที่ต้องจากกันช่วงเวลาหนึ่ง การพรรณนาสถานที่สิ้นสุดลงโดยที่ไม่ถึงนครศรีธรรมราช

ตัวอย่างข้อความบางตอน

ชมเมือง

อยุธยา ศยงฟ้า	ลงดิน แลฤ
อำนาจบุญพร่งพระ	ก่อเกื้อ
เจดีย์ล่ออินทร	ปราสาท
ในทาบทองแล้วเนื้อ	นอกโสม
พรายพรายพระธาตุเจ้า	จอนจันทร์ แจ่มแฮ
ไตรโลกยเลงคือโคม	คำเช่า
พิหารรบยงบรรพ	รุจิเรข เรืองเฮ
ทุกแห่งห้องพระเจ้า	นงเนื่อง

ฝากนาง

โหมแม่จกฝากน่านน้ำ	อรรณพ แลฤ
อินทรท่านทอดโหมเอา	สู่ฟ้า
โหมแม่จกฝากดิน	ดินท่าน แล้วแฮ
ดินฤขตดเจ้าเหล่า	สู่สัสองสั
โหมแม่ฝากน่านน้ำ	อรรณพ แลฤ
ยวนนาคเซอยซอก	พีใหม่
โหมแม่รำพึงจบ	ไตรโลก
โหมแม่ใครสงวนได้	เท่าเจ้าสงวนเอง

โคลงกำสรวลเป็นงานนิพนธ์เรื่องเอกของศรีปราชญ์ มีคุณค่าทางวรรณคดีอย่างยอดเยี่ยม ถ้อยคำสำนวนโวหารที่คมคายจับใจ แสดงความเป็นต้นคิดหลายตอน ทำให้กวีรุ่นหลังพากันเลียนแบบอย่าง เช่น ตอนชมเมือง และตอนฝากนางนอกจากนี้ยังให้ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ บางเรื่อง เช่น รามเกียรติ์สมุทรโฆษ ในด้านภาษา โคลงกำสรวลใช้คำที่เป็นภาษาโบราณ ภาษาถิ่นภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตและภาษาเขมรอยู่มาก

โคลงกำสรวลแสดงให้เห็นความวิจิตรระการของปราสาทราชวัง และวัดวาอารามของกรุงศรีอยุธยา ความเป็นอยู่ของประชาชนในด้านการแต่งกาย อาหารการกิน การเล่นรื่นเริง และสภาพภูมิศาสตร์เส้นทางการเดินทางของกวี

๖. โคลงทวาทศมาส

ผู้แต่ง

พระยาวรราช ขุนพรมมนตรี ขุนกวีราช ขุนสารประเสริฐ

ประวัติ หนังสือนี้มีการสันนิษฐานผู้แต่งต่างกันไป เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าผู้แต่ง คือ ขุนศรีกวีราชขุนพรมมนตรี และขุนสารประเสริฐ บางท่านว่า พระยาวรราช ทรงนิพนธ์ ที่เหลือช่วยแก้ไข ส่วนพระยาตรังคภูมิบาล และนายนรินทรธิเบศร กล่าวแต่เพียงสามคนร่วมกันแต่ง

ทำนองแต่ง โคลงต้นวิริธมาลี

ความมุ่งหมาย

มีผู้สันนิษฐานว่าคงแต่งขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดิน มิได้จากนางจริงโดยสมมติ เหตุการณ์ขึ้น

เรื่องย่อ

โคลงเรื่องนี้ได้ชื่อว่าทวาทศมาส เพราะพรรณนาถึงความรักความอาลัยรัก และพิธีกรรมต่าง ๆ ในรอบสิบเดือน ทวาทศมาสแปลว่าสิบสองเดือน ตอนต้นสรรเสริญเทพเจ้า และพระเจ้าแผ่นดิน ชมความงามของนางที่ต้องจากมา กล่าวถึงบุคคลในวรรณคดี เช่น พระอนิรุทธ์ พระสมุทโฆษ พระสุชน พระสุทรธนู แล้วแสดงความน้อยใจที่ตนไม่อาจไปอยู่ร่วมกับนางอีกอย่างบุคคลเหล่านั้น ตอนต่อไปนำเหตุการณ์ต่าง ๆ และลมฟ้าอากาศในรอบปีหนึ่งๆ ตั้งแต่เดือน ๕ ถึง เดือน ๔ มาพรรณนา เดือนใดมีพิธีอะไรก็นำมากล่าวไว้ละเอียดละออ เช่น เดือนสิบเอ็ดมีพิธีอาศวกุช เดือนสิบสองมีพิธีจองเปรียงลอยพระประทีป เดือนยี่ประกอบพิธีตรียัมปวาย และเดือนสี่ กระทำพิธีตรุษ เป็นต้น ต่อจากนั้นถามข่าวคราวของนางจากปี เดือน วัน และยาม ขอพระเทพเจ้าให้ได้พบนาง ตอนสุดท้ายกล่าวสรรเสริญพระบารมีพระเจ้าแผ่นดิน

วรรณคดีเรื่องนี้ นอกจากประกอบด้วยรสกวีนิพนธ์ดังกล่าวมาแล้ว ยังให้ความรู้เกี่ยวกับขนบประเพณี และสภาพความเป็นอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาอย่างละเอียดแจ่มแจ้งโดยบรรยายสภาพดินฟ้าอากาศและกิจพิธีต่าง ๆ ในแต่ละเดือน นอกจากนี้ยังกล่าวถึงวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เช่น รามเกียรติ์ อนิรุทธ์ สมุทโฆษ สุชน สุทรธนู เป็นต้น

๗. โคลงหรือกวีช่วย

ผู้แต่ง

สันนิษฐานที่ผู้แต่งคนหนึ่ง อาจชื่อทิพแต่งไว้เป็นภาษาไทยเหนือ ต่อมาผู้ถอดออกมาเป็นภาษาไทยกลางอีกตอนหนึ่ง

ประวัติ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ว่าอาจเป็นประมาณ พ.ศ.๒๑๘๐ หรือก่อนหน้านั้นขึ้นไป ซึ่งเป็นระยะที่พระพุทธสิหิงค์ยังประดิษฐานอยู่ที่เชียงใหม่ ราวศักราชสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และกวีทางใต้คงนำมาดัดแปลงราวศักราชสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ศาสตราจารย์ ประเสริฐ ณ นคร ได้ศึกษาโคลงเรื่องนี้โดยเทียบกับต้นฉบับภาษาไทยเหนือที่เชียงใหม่และลงความว่าจะแต่งขึ้นในสมัย พ.ศ.๒๐๖๐ ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเป็นเวลาที่พระแก้วมรกตยังอยู่ที่เจดีย์เชียงใหม่ เนื่องจากนิราศเรื่องนี้ กล่าวถึงพระแก้วมรกตไว้ด้วย

ทำนองแต่ง

เดิมแต่งไว้เป็นโคลงไทยเหนือ ต่อมาผู้ถอดเป็นโคลงสุภาพ

ความมุ่งหมาย

ผู้แต่งมีความมุ่งหมายเพื่อบรรยายความรู้สึกที่ต้องจากหญิงรักไปนมัสการพระธาตุหรือกุญแจเมืองหรือกุญแจ (ลำพูน) ก่อนออกเดินทางไปนมัสการลาพระพุทธรูปหรือขอพระพระมั่งราชหรือ พระมั่งราย ซึ่งสถิต ณ ศาลาเทพารักษ์ นมัสการลาพระแก้วมรกต เมื่อเดินทางพบสิ่งใดหรือตำบลใดก็พรรณนาคร่ำครวญรำพันรักไปตลอดจนถึงเมืองหรือกุญแจได้นมัสการพระธาตุ สมความตั้งใจ บรรยายพระธาตุ งานสมโภชพระธาตุ ตอนสุดท้ายลาพระธาตุกลับเชียงใหม่

นอกจากนี้วรรณคดีเรื่องนี้ยังเป็นหลักฐานยืนยันถึงที่ตั้งปูชนียสถาน และโบราณวัตถุที่เชียงใหม่และลำพูน กล่าวถึงการเล่นมหรสพต่าง ๆ ในสมัยโบราณ และวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เช่น สุธนู สมุทรโฆษ พระรถเมรี เป็นต้น

สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายเกี่ยวกับความสำคัญของ โคลงหรือกวีช่วย ไว้ในฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๗ ว่า "อาจเป็นต้นแบบอย่างของนิราศที่แต่งเป็นโคลงและกลอนกันในกรุงศรีอยุธยาตลอดมาจนกรุงรัตนโกสินทร์ถ้ามิได้เป็นแบบอย่างก็เป็นนิราศชั้นเก่าที่สุด"

สมัยอยุธยาตอนกลาง

เป็นยุคทองของวรรณคดี” มีกวีและวรรณคดีเกิดขึ้นมากมาย ลักษณะคำประพันธ์นิยม ใช้โคลงมากที่สุด ฉันทลักษณ์มีบ้าง ไม่ปรากฏคำประพันธ์ประเภทกลอน มีแบบเรียนภาษาไทย กำเนิดขึ้นด้วยคือเรื่อง “จินตตามณี”

วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนกลาง มีดังนี้

๑. กาพย์มหาชาติ

กาพย์มหาชาติ เป็นวรรณคดีเก่าแก่เล่มหนึ่ง ที่แต่งขึ้นเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และประวัติการแต่งก็ไม่ปรากฏแน่ชัด แต่ถือว่ามีคุณค่าทั้งทางวรรณคดีและทางพุทธศาสนา

ประวัติ

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า กาพย์มหาชาติน่าจะแต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าทรงธรรม เมื่อมีประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตร่วมกันแต่งขึ้น ในช่วง พ.ศ.๒๑๔๕ - ๒๑๗๐

เนื้อหา ภาษา และคำประพันธ์

เนื้อหาของกาพย์มหาชาตินั้น เป็นการเล่าเรื่องมหาชาติ หรือเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนั่นเอง เป็นการแต่งแบบที่เรียกว่า ยกคาถา กล่าวคือ ยกคาถาภาษาบาลีขึ้นมาประโยคหนึ่ง แล้วแต่งภาษาไทยเล่าสลับไปเป็นช่วง ๆ จนจบ โดยใช้คำประพันธ์ที่เรียกว่าร้อยโบราณ หรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า ร่ายมหาชาติ เนื่องจากเป็นร้อยกรองที่แต่งไว้สำหรับการเทศน์เรื่องมหาชาตินั่นเอง แต่ละกัณฑ์ (ในกาพย์มหาชาติเรียกว่า บรรพ) มีความยาวไม่มาก

จุดมุ่งหมาย ใช้เทศน์ให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง

ตัวอย่าง จาก กัณฑ์วนประเวศน์

เต จัตตาโร ชัตติยา อันว่าพระบรมกษัตริย์ทั้งสี่ศรีสุริยวงศ์ เมื่อเสด็จจบจรประสงศ์สู่เขาศิริยวงภู มิได้แจ้งทางที่กำหนดดำเนินไพร ด้วยความเข้ญใจก็จำเป็น ปติปถ ทอดพระเนตรเห็นมหาชน อันเดินทวนทางถนนนั้นมา ก็ตรัสถามถึงมรคาเขาคันธมาทน์ ..."

(* คาถาภาษาบาลี)

๒. โคลงสุภาษิต

ผู้แต่ง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

คำประพันธ์ เป็นโคลง

สาระสำคัญ

- โคลงพาลีสอนน้อง พาลีพระยาพานรเจ้าเมืองซีตจีนสอนสุครีพน้องชายถึงหลักการรับราชการ
- โคลงทศรถสอนพระราม ท้าวทศรถสอนพระรามถึงหลักการครองบ้านเมือง
- โคลงราชสวัสดิ์ ทรงนำหลักพระพุทธศาสนามาสั่งสอนข้าราชการหลายเรื่อง เช่น กิริยามารยาท การแต่งกายเข้าเฝ้า การไม่ยกยอกของหลวง ฯลฯ เป็นต้น

วัตถุประสงค์

- โคลงพาลีสอนน้อง เป็นหลักฐานสำหรับข้าราชการ
- โคลงทศรถสอนพระราม เป็นการแสดงหลักในการ ปกครองบ้านเมือง
- โคลงราชสวัสดิ์ แต่งเพื่อสอนข้าราชการ

คุณค่า

ให้แบบอย่างการปฏิบัติตนของกษัตริย์และข้าราชการแสดงค่านิยมในการเคารพยกย่องกษัตริย์

๓. เสือโคคำฉันท

เสือนาคคำฉันท เริ่มด้วยบทไหว้ครู ไหว้เทวดา และบทเทิดเกียรติกษัตริย์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับลูกเสือกับลูกโคที่พระฤๅษีได้ชุบให้เป็นมนุษย์ โดยให้ชื่อลูกเสื่อว่า “พหลวิไชย” ส่วนลูกโคได้ให้ชื่อว่า “คาวี”

ผู้แต่ง พระมหาราชครู ได้เค้าเรื่องมาจากปัญญาสชาดก

คำประพันธ์ เป็นคำฉันท มีกาพย์ฉับและกาพย์สุรางคนางค์ปนอยู่ด้วย

วัตถุประสงค์ เป็นคติสอนใจ

สาระสำคัญ

เป็นเรื่องราวของลูกเสือกับลูกโคซึ่งเป็นเพื่อนกัน เป็นผู้มีคุณธรรมคือความกตัญญูและซื่อสัตย์ จึงได้รับการชุบเป็นคนชื่อ พหลวิไชยและคาวี ซึ่งก็ยังมีความรักความผูกพันซึ่งกันและกัน ได้เดินทางผจญภัยจนได้ปกครองเมืองเป็นเจ้าเมืองทั้งสองคน

คุณค่า

เป็นคำฉันทที่แต่งเป็นเรื่องยาวเป็นเรื่องแรก ให้คติสอนใจในเรื่องความกตัญญูและความซื่อสัตย์

๔. สมุทรโฆษคำฉันท์

สมุทรโฆษคำฉันท์ เป็นวรรณคดีที่ได้รับการยกย่องจาก วรรณคดีสโมสร ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ว่าเป็นเรื่องที่แต่งดีเป็นเยี่ยมในกระบวนคำฉันท์ เป็นวรรณกรรมขนาดย่อม มีความยาว ของเนื้อเรื่อง ๒๑๒๘ บท(นับรวมแถลงท้ายเรื่อง ๒๑ บท) กับโคลงท้ายเรื่องอีก ๔ บท

สมุทรโฆษคำฉันท์นับเป็นหนึ่งในวรรณคดีไทย ที่มีประวัติอันยาวนาน สืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา จวบจนถึงช่วงต้นแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีเนื้อหาแบบนิยายไทยทั่วไป ที่มีความรักและการพลัดพราก กวีได้สอดแทรกขนบการแต่งเรื่องไว้อย่างสมบูรณ์ ขณะเดียวกัน นักประวัติศาสตร์ยังใช้วรรณคดีเล่มนี้สำหรับการอ้างอิงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้านขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมด้วย

ประวัติและผู้แต่ง

สมุทรโฆษคำฉันท์มีผู้แต่งสามท่าน ซึ่งแต่งในยุคสมัยต่าง ๆ กัน ดังนี้

๑. พระมหาราชครู แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา แต่แต่งตั้งปี พ.ศ. ไตไม่ปรากฏ คาดว่าน่าจะอยู่ในราว พ.ศ. ๒๒๐๐ ท่านได้แต่งไว้ ๑๒๕๒ บท นับตั้งแต่ต้น จนถึงตอน "งานสยุมพรพระสมุทรโฆษกับนางพินทุมดี" ด้วยกาพย์ฉบัง ที่ว่า

พระเสด็จด้วยน้องลีลาส

ลูอาศรมอาสา-

นเทพบุตรอันบนฯ

๒. สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยพระองค์เอง ๒๐๕ บท แต่ไม่จบเรื่อง ก็สวรรคตเสียก่อน ทรงแต่งตั้งแต่ตอน "พระสมุทโฆษและนางพินทุมดีไปใช้บน" (แก้บน) จนถึง ตอนที่ พิทยากรสองตนรบกัน (ตนหนึ่งตกลงไปในสวน) แต่ยังไม่จบ ทรงแต่งจนถึงสัททวิภิกขิตฉันท ๑๙ ที่ว่า

แต่นี้พี่น้อง(๕)ถึงแก่กรรม(๕)พิกล   เรียมฤจะยากยล พฐ
ตนภูตายก็จะตายผู้เดียวใครจะแลดู   โอ้แก้วกับตนภู ฤเห็นฯ

๓. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงพระนิพนธ์ต่อจากนั้นจนจบเรื่อง นับได้ ๘๖๑ บท หลังจากที่ยังค้างอยู่ยาวนานถึง ๑๖๐ ปี (นับจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑) เนื่องจากไม่มีผู้ใดกล้าแต่งต่อ โดยได้ทรงพระนิพนธ์เป็นสองช่วง และสุดท้ายก็จบเรื่อง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๒ (จ.ศ. ๑๒๑๑)

เนื้อเรื่อง

ดัดแปลงมาจากสมุทโฆษชาดก ในปัญญาสชาดก กล่าวคือเป็นชาดกที่มีฝีมืออยู่ในพระไตรปิฎก แต่เนื้อหาในเรื่องที่พระราชครูแต่งนั้น แตกต่างไปจากชาดกอยู่บ้าง ทว่าเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงแต่ง พระองค์ได้ดำเนินตามปัญญาสชาดกจนจบเรื่อง

๕. จินตามณี

จินตามณี (มีความหมายว่า แก้วสารพัดนึก) เป็นแบบเรียนภาษาไทย มีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องการใช้สระ พยัญชนะ วรรณยุกต์ การแจกลูก การผันอักษร อักษรศัพท์ อักษรเลข การสะกดการันต์ การแต่งคำประพันธ์ ชนิดต่าง ๆ และกลบท ปราศกมลบท อยู่ ๖๐ ชนิด มีทั้งจินตามณี แต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง โดยพระโหราธิบดี ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และยังเป็นแบบเรียนเล่มแรกของไทยด้วย และจากการที่จินตามณีของพระโหราธิบดี เป็นแบบเรียนไทยมาก่อนจนเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของแบบเรียนไทย ทำให้หนังสือแบบเรียนไทยในยุคต่อมาหลายเล่มใช้ชื่อตามว่า "จินตามณี" เช่นเดียวกัน เช่น จินตามณีฉบับความแปลก จินตามณีครั้งแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ จินตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท จินตามณีฉบับพิมพ์ของหมอสุมิต และจินตามณีฉบับพิมพ์ของหมอบรัดเลย์

ผู้แต่ง พระมโหราธิบดี

คำประพันธ์ เป็นร้อยแก้ว มีตัวอย่างคำประพันธ์ต่าง ๆ

วัตถุประสงค์

สมเด็จพระนารายณ์โปรดให้นักปราชญ์แต่งหนังสือเรียนภาษาไทยเพื่อไม่ให้เด็กไทยหันไปเรียนและไปนับถือศาสนาคริสต์

สาระสำคัญ

กล่าวถึงอักษรศัพท์ เป็นคำศัพท์ที่มีเสียงคล้ายๆ กัน วิธีใช้อักษรต่าง ๆ การผันอักษร กำเนิดตัวอักษร วิธีแต่งคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ

คุณค่า

เป็นตำราเรียนภาษาไทยเล่มแรก เป็นหนังสือค้นคว้าอ้างอิงเกี่ยวกับภาษาไทยที่ดีที่สุด

๖.พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ

ผู้แต่ง

เป็นพระประสงค์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้รวบรวมจดหมายเหตุและเหตุการณ์ต่าง ๆ รวบรวมไว้ด้วยกัน หลวงประเสริฐอักษรนิติเป็นผู้ได้มาจากชาวบ้านแล้วนำมาถวายสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จึงประทานชื่อให้เป็นเกียรติหลวงประเสริฐอักษรนิติ (แพ ตาละลักษณ)

เวลาแต่ง พ.ศ. ๒๒๒๓

คำประพันธ์ เป็นร้อยแก้ว เป็นการบันทึกเหตุการณ์สำคัญ หรือเหตุการณ์แปลก ๆ ไว้

วัตถุประสงค์ เพื่อบันทึกเหตุการณ์บ้านเมืองไว้เป็นหลักฐาน

สาระสำคัญ

เริ่มตั้งแต่เริ่มสร้างพระพุทธรูปวัดพนัญเชิง พ.ศ. ๑๘๖๗ จุลศักราช ๖๘๖ ไปจนถึง พ.ศ. ๒๑๔๗ สมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปรบที่เมืองเชียงใหม่ ประชวรสวรรคตที่เมืองหางหลวง

คุณค่า มีคุณค่าสำคัญด้านประวัติศาสตร์

๗. อนิรุทธคำฉันท์

ผู้แต่ง ศรีปราชญ์ เป็นบุตรของพระโหราธิบดี เป็นกวีเอกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

คำประพันธ์ เป็นฉันทและกาพย์ มีร้อยป่นอยู่บ้าง

วัตถุประสงค์ เพื่อแข่งกับเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ แสดงความสามารถแต่งฉันทเป็นเรื่องยาวได้

สาระสำคัญ

เรื่องอนิรุทธได้มาจากคัมภีร์วิษณุปุราณะและมหาภารตะ มีเนื้อเรื่องคล้ายสมุทรโฆษ คือมีการอุ้มสมระหว่าง พระอนิรุทธกับนางอุษา และพรากจากกัน แต่ในที่สุดก็ได้พบกันและครองกันสืบมา

คุณค่า

(๑) ใช้ในการเปรียบเทียบกับเรื่องอนุรุทในสมัยรัชกาลที่ ๑

(๒) มีลักษณะแหวกธรรมเนียมนิยมคือไม่มีบทไหว้ครู

๘. โคลงกำสรวล หรือ กำสรวลศรีปราชญ์

ผู้แต่ง ศรีปราชญ์

คำประพันธ์ เป็นโคลงต้น มีสัมผัสระหว่างบท

วัตถุประสงค์

พรรณนาการเดินทางพร้อมทั้งคร่ำครวญถึงนางผู้เป็นที่รักไปด้วย เนื้อความบางตอนมีการยก
วรรณคดีเรื่องอื่นมากล่าวเปรียบเทียบ

คุณค่า

ด้านภาษา ให้ความรู้ด้านคำศัพท์โบราณ

ด้านภูมิศาสตร์ ทราบสภาพเส้นทางตามที่กวีกล่าว

ด้านสังคม ได้รู้ถึงความเป็นอยู่ การแต่งกาย

๙. โคลงเบ็ดเตล็ดของศรีปราชญ์

ผู้แต่ง

ศรีปราชญ์ได้แต่งไว้เป็นโคลงเฉพาะกิจ มีการรวบรวมอยู่ในโคลงกวีโบราณของพระยาตรังค
ภูมิบาล และตำนานศรีปราชญ์ ของพระยาปรียัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ)

๑๐. โคลงอักษรสามหมู่

ผู้แต่ง พระศรีมโหสถ

เวลาแต่ง สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

คำประพันธ์ โคลงสี่สุภาพ กลบท ใช้คำๆ เดียวกันเรียงตั้งแต่ไม่มีรูปวรรณยุกต์ และผันได้ด้วยไม้เอก
ไม้โท เป็นชุดๆ

วัตถุประสงค์ เพื่อแสดงฝีมือทางวรรณศิลป์

คุณค่า เป็นแบบอย่างในการแต่งกลบทของกวียุคหลัง

๑๑. โคลงเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์

ผู้แต่ง พระศรีมโหสถ

คำประพันธ์ โคลงสี่สุภาพ

วัตถุประสงค์ เพื่อสดุดีพระเกียรติและบันทึกเหตุการณ์บ้านเมือง

สาระสำคัญ เล่าเรื่องการได้ช้างเผือก อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์จากเชียงใหม่ และพรรณนามืองลพบุรี

คุณค่า มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี

๑๒. นีราคนครสวรรค์

ผู้แต่ง พระศรีมโหสถ

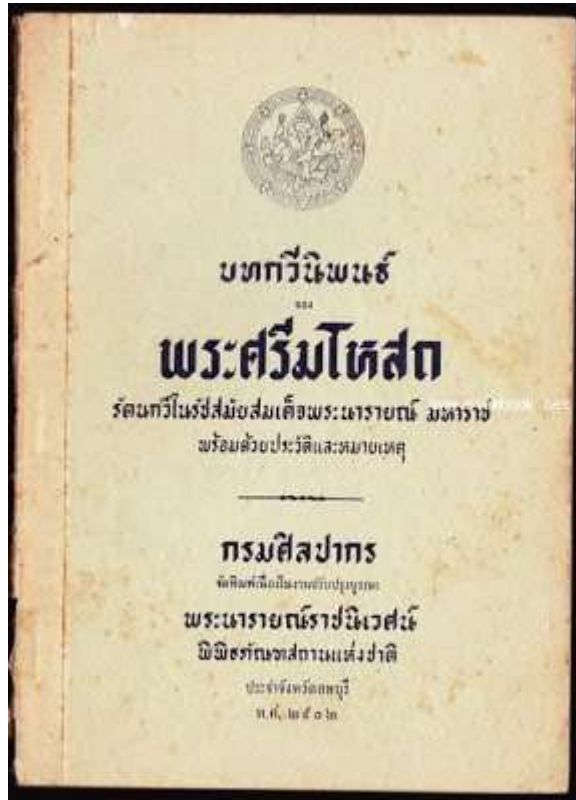
คำประพันธ์ ร่ายสุภาพและโคลงสุภาพ

วัตถุประสงค์ พรรณนาการเดินทางชลมารคตามเสด็จไปรับช้างเผือกที่นครสวรรค์

สาระสำคัญ พรรณนาสถานที่ต่างๆ ที่เดินทางผ่านจากอยุธยาถึงนครสวรรค์ โดยแทรกสำนวนนิราศไว้

คุณค่า ได้ทราบถึงสภาพความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองยุคนั้น

๑๓. ภาพยี่ห่อโคลง

ผู้แต่ง พระศรีมโหสถ

คำประพันธ์ ภาพยี่หรานี้สลักกับโคลงสี่สุภาพทต่อบท

วัตถุประสงค์ สดุดีชมบ้านเมืองสมัยสมเด็จพระนารายณ์

สาระสำคัญ เล่าถึงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอยุธยา

คุณค่า

(๑) เป็นตัวอย่างของกวีรุ่นหลังในลักษณะการแต่งภาพยี่ห่อโคลงขนาดยาวมีสำนวนโวหารที่ไพเราะ คมคาย หลายตอน

(๒) ได้ทราบถึงสภาพบ้านเมือง

๑๔. นิราศสีดา (ราชาพิลาป)

ผู้แต่ง ไม่ปรากฏ

ลักษณะคำประพันธ์ กาพย์ฉับบึง และ กาพย์สุรางคนางค์

สาระสำคัญ เป็นเรื่องที่แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พรรณนาความคร่ำครวญของพระราม
ตอนเดินออกเดินทางตามหานางสีดา

คุณค่า เป็นตัวอย่างของนิราศให้กวีรุ่นหลังได้ศึกษา

๑๕. คำฉันท์ดุขฎฐีสั่งเวยกล่อมช้าง

ผู้แต่ง   ขุนเทพกวี

คำประพันธ์   ฉันท, กาพย์ยานี และกาพย์ฉบัง

วัตถุประสงค์   ใช้ขับในราชพิธีสมโภชช้างเผือก

สาระสำคัญ   ตอนต้นเป็นบทสดุดีเทพทั้งหลายพรรณนาการเตรียมตัวคล้องช้างขอพรเทพให้ทำการคล้องช้างสำเร็จ

คุณค่า

(๑) เป็นคำฉันท์ดุขฎฐีสั่งเวยกล่อมช้างที่เก่าที่สุดที่กวีรุ่นหลังนำมาเป็นตัวอย่าง

(๒) ให้ความรู้เรื่องพิธีกรรมเกี่ยวกับช้าง

๑๖. โคลงทวาทศมาส

ผู้แต่ง

ไม่ชัดเจน บอกไว้เพียงว่าพระยาวรรษาแต่ง และมีขุนพรหมมนตรี ขุนศรีกวีราชและขุนสาร
ประเสริฐ เป็นผู้เฝ้ากลอน

เวลาการแต่ง

ยังไม่เป็นที่ยุติ บางท่านว่าแต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์บางท่านว่าแต่งในสมัยสมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถ

คำประพันธ์ โคลงต้นวิวิธมาลี

สาระสำคัญ พรรณนาคร่ำครวญการจากไป ๑๒ เดือน

คุณค่า เป็นตัวอย่างในการแต่งนิราศของกวีรุ่นหลัง

๑๗. โคลงนิราศหริภุญชัย

ผู้แต่ง กวีชาวเชียงใหม่

คำประพันธ์ โคลงสี่สุภาพ

วัตถุประสงค์

แสดงความอาลัยรักนาง แต่ผู้ที่ถอดมาเป็นภาษาไทยภาคกลางมีวัตถุประสงค์เพื่อเฉลิมพระเกียรติกษัตริย์ และแสดงผลงานของกวีผู้เป็นเจ้าของ

สาระสำคัญ

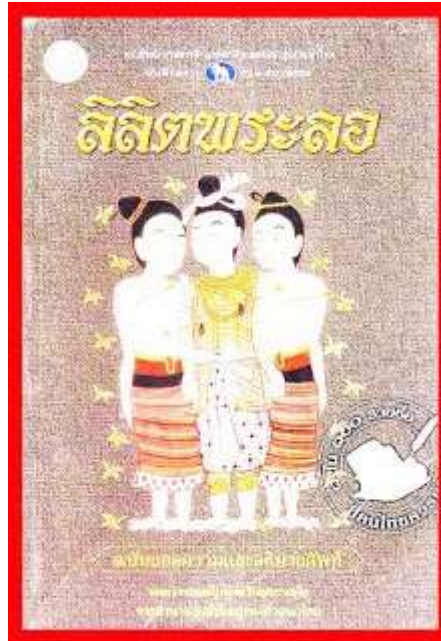
เขียนในลักษณะนิราศพรรณนาถึงสถานที่ผ่านและคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รักระหว่างเดินทางไปนมัสการพระธาตุนครหริภุญชัย

คุณค่า

ได้รับรู้ด้านวัฒนธรรมและการละเล่นในสมัยนั้นและเป็นตัวอย่างในการศึกษาศัพท์โบราณภาคเหนือ

๑๘. ลิลิตพระลอ

ผู้แต่ง ไม่ทราบแน่ชัด

ระยะเวลาในการแต่ง

อาจเป็นรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ(พ.ศ.๒๐๑๗)หรือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.๒๒๐๕)

ลักษณะคำประพันธ์

เป็นลิลิตสุภาพ ประกอบด้วยร้อยสุภาพและโคลงสุภาพเป็นส่วนใหญ่ บางโคลงมีลักษณะ คล้ายโคลงฉันท์และโคลงโบราณ และร้อยบางบทเป็นร้อยโบราณและร้อยฉันท์

วรรณคดีสโมสรให้เป็น ยอดของลิลิต

ความมุ่งหมาย แต่งถวายพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อให้เป็นที่สำราญฤทัย

คุณค่า ด้านสังคม และวัฒนธรรม เป็นนิยายพื้นบ้านที่สะท้อนชีวิตทั้งด้านการปกครอง ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อต่างๆ

สมัยอยุธยาตอนปลาย

ใช้คำประพันธ์ทุกชนิดทั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ ร่าย ยุคนี้มีการใช้กลอน มีทั้งวรรณคดีและกวีสำคัญเกิดขึ้นมากมาย กวีมีตั้งแต่ พระมหากษัตริย์ จนถึงพระภิกษุ มีวรรณคดีประเภทละครเกิดขึ้นด้วยมีคำหลวง เกิดขึ้น ๒ เรื่อง

วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนปลาย มีดังนี้

๑.โคลงชะลอพระพุทไสยาสน์

ผู้แต่ง : พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

ลักษณะคำประพันธ์ : โคลงสี่สุภาพ

วัตถุประสงค์ : บันทึกเหตุการณ์และวิธีการที่สามารถชะลอพระพุทไสยาสน์

สาระสำคัญ : เป็นบันทึกเรื่องราวการชะลอพระพุทไสยาสน์มายังสถานที่ใหม่แล้วได้ก่อสร้าง พระวิหาร อุโบสถ เจดีย์ กุฏิ ศาลาการเปรียญ จนครบ จบด้วยการอัญเชิญพระพุทธรูป

คุณค่า : ทำให้ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์พระรูปสำคัญ นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอีกด้วย

๒. โคลงนิราศ

ผู้แต่ง เจ้าฟ้าอภัย (โอรสของพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ)

ลักษณะการแต่ง โคลงสี่สุภาพ

เรื่องย่อ กล่าวถึงการจากกรุงศรีอยุธยาไปลพบุรี

ตัวอย่างบางตอน

เห็นวังวาริศจ้าง	ริมแคว น่านา
พระนครหลวงแล	เปล้าเศร้า
วังราชฤมาแปร	เปนป่า
เกรงจะแปรใจเจ้า	ห่างแล้วลี้มเรียม

๓. นันโทปนันทสูตรคำหลวง

ผู้แต่ง เจ้าฟ้าธรรมมาธิเบศ (เจ้าฟ้ากุ้ง)

ลักษณะคำประพันธ์ ร่ายยาว ตอนท้ายเป็นโคลงกระทู้

สาระสำคัญ เป็นการกล่าวถึงพระพุทธเจ้าโปรดให้พระโมคคัลลาน์ เหาะขึ้นไปทรมานพระยานันโทปนันทนาคราช จนกระทั่งต้องยอมแพ้แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงเทศน์สอน

คุณค่า เป็นการแสดงความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ภาษาที่ใช้เป็นคำศัพท์สูง เป็นภาษาบาลี สันสกฤต เขมร และมีการแปลคำอย่างไร้เราะ

๔. พระมาลัยคำหลวง

ผู้แต่ง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

ลักษณะการแต่ง ใช้ร้อยสุภาพ บางตอนคล้ายกาพย์ยานี มีคาถาบาลีสั้นๆแทรกอยู่หน้าบท ตอนท้ายเป็นโคลงสี่สุภาพ

คุณค่า แสดงความศรัทธาในพระพุทธเจ้าที่แน่นแฟ้น

ความเชื่อในบาป บุญ คุณ โทษ

พรรณนาโวหารเกี่ยวกับนรก-สวรรค์ได้งดงาม

๕. ภาพยนตร์เห่เรือ

ผู้แต่ง : เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไชยเชษฐาสุริยวงศ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง)

ลักษณะคำประพันธ์ : แต่งเป็นกาพย์ห่อโคลง มีโคลงสี่สุภาพหน้า 1 บท เรียกว่าเกริ่นเห่ และตามด้วยกาพย์ยานี 11 พรรณนาเนื้อความโดยไม่จำกัดจำนวนบท

จุดประสงค์ในการแต่ง : ใช้เห่เรือเล่นในคราวเสด็จฯ โดยทางชลมารคเพื่อไปนมัสการพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี การเห่เรือนอกจากจะเป็นที่สำราญพระราชอิริยาบถแล้ว ยังเป็นการให้จิ้งหะแก๊ฝีพายด้วย

๖. ภาพยห่อโคลงนรศ หรือนรศรศรศก

ผู้แต่ง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

ลักษณะการแต่ง ภาพยห่อโคลง คอ ภาพยหานอ ๑ บท สลับกับโคลงสี่สุภาพ ๑ บทโดยมอใจความ เหมือนกัน

ความมุ่งหมาย บันทึกการเดินทาง รำพันถึงหญิงที่รัก สถานที่ และสภาพแวดล้อม

สาระสำคัญ พรรณนาเกี่ยวกับระยะเวลา

๗. ภาพยนตร์สื่อโคลงประพาสธารทองแดง

ผู้แต่ง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไชยเชษฐาสุริยวงศ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง)

ลักษณะคำประพันธ์ ภาพยนตร์สื่อโคลง

จุดประสงค์ในการแต่ง พรรณนาสิ่งที่ได้พบเห็นจากการเสด็จทางชลมารค ตั้งแต่ท่าเจ้าสนุกถึงธารทองแดง

สาระสำคัญ พรรณนาถึงขบวนเสด็จ สภาพภูมิประเทศ

คุณค่า เล่นคำที่ไพเราะ ทราบถึงธรรมชาติของสัตว์

๘. เพลงยาวเจ้าฟ้ากุ้ง

ผู้แต่ง เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร

ลักษณะการแต่ง แต่งด้วยกลอนเพลง คือขึ้นต้นด้วยวรรคที่ ๒ ของคำกลอน

วัตถุประสงค์ แสดงความรักผ่านตัวอักษร

๙.ดาหลัง(อิเหนาใหญ่) และอิเหนา(อิเหนาเล็ก)

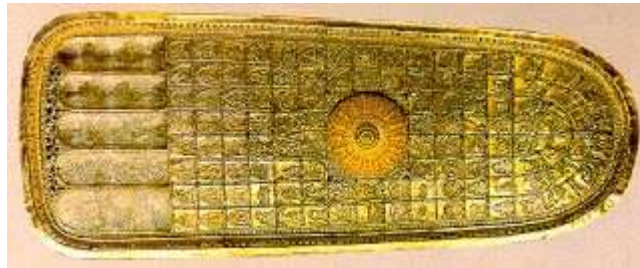
ผู้แต่ง เจ้าฟ้ากุณฑล ทรงนิพนธ์เรื่องดาหลัง และเจ้าฟ้ามงกุฎทรงพระนิพนธ์เรื่องอิเหนาทั้งสองพระองค์
ประสูติแต่เจ้าฟ้าสังวาลย์จึงเป็นพระกนิษฐภคินีต่างกระมารดากับเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร(เจ้าฟ้ากุ้ง)

ลักษณะการแต่ง กลอนบทละคร

จุดมุ่งหมาย ใช้แสดงละครถวายพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

คุณค่า ต้นแบบเรื่องอิเหนาในสมัยรัชกาลที่ ๒ ของกรุงรัตนโกสินทร์

๑๐. ปุณโณวาทคำฉันท์

ผู้แต่ง พระมหานาค วัดท่าทราย

ลักษณะการแต่ง

แต่งด้วยฉันท์ จำนวน ๓๐๖ บท ได้แก่ อินทวิเชียรฉันท์ ไตรภูกฉันท์ วสันตติลกฉันท์ มาลินีฉันท์ สัท
ทูลวิกกีฬิตฉันท์ และสัทธาฉันท์

ส่วนคำประพันธ์อื่นๆ ได้แก่ กาพย์ฉบั๋ง กาพย์สุรางคนางค์ ร่าย โคลงกระทู้ และโคลงสี่สุภาพ

ความมุ่งหมาย เพื่อพรรณนาความรู้สึก และสิ่งที่พบเห็นในโอกาสที่ได้ไปนมัสการพระพุทธบาทสระบุรี
ระหว่างที่มีการสมโภชครั้งสำคัญในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

สาระสำคัญ

ต้นเรื่อง กล่าวคำบูชาพระรัตนัย เทวดา พระมหากษัตริย์

ดำเนินเรื่องตามแบบปุณโณวาทสูตร แต่เปลี่ยนรายละเอียดบางอย่างเพื่อให้เข้ากับประวัติการปฏิสังขรณ์
และสมโภชพระพุทธบาทสระบุรี

คุณค่า ให้ความรู้เกี่ยวกับการละเล่น ศิลปกรรม และการสมโภชพระพุทธบาท

๑๑. โคลงนिरาศพระบาท

ผู้แต่ง พระมหานาค วัดท่าทราย

ลักษณะการแต่ง แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพ ทำนองนिरาศ

ความมุ่งหมาย พรรณนาความรู้สึกในโอกาสจากกรุงศรีอยุธยาไปพระพุทธบาทสระบุรี

๑๒. กลบทสิริวิบูลกิตติ

ผู้แต่ง หลวงศรีปริชา

ลักษณะการแต่ง กลอนกลบท รวม ๘๖ ชนิด

ความมุ่งหมาย แต่งเพื่อเป็นอันสงสืให้สำเร็จอรหันต์

สาระสำคัญ เป็นการนำเรื่องราวในชาดกมาแต่งเป็นกลอน คือ สิริวิบูลยกิติชาดก ชาดกในลำดับในลำดับที่ ๕ ในปัญญาสชาดกซึ่งเป็นชาดกนอกพระไตรปิฎก ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด ๖๑ เรื่อง

๑๓. นาฏวรรณคดี

ในสมัยอยุธยาตอนปลายมีความเจริญของวรรณคดีประเภทละครอย่างมากทั้งละครใน ละครนอก และละครชาตรี

๑. ละครใน หรือละครหลวง ใช้แสดงในพระราชพิธี ผู้แสดงเป็นหญิงล้วน มีทั้งบท ร้อง และบทรำ เรื่องที่แสดง คือ รามเกียรติ์ อุณรุท ดาหลัง และอิเหนา

๒. ละครนอก หรือละครชาวบ้านใช้ผู้ชายแสดงล้วนเดิมเรียกว่า ละคร แต่ภายหลังมีละครในเกิดขึ้นจึงเรียก ละครนอก เรื่องที่แสดงมี ๑๔ เรื่อง คือ การะเกด คาวิ ไชยทัต พิกุลทอง พิมพ์สวรรค์ พิณสุรียวงศ์ มโนห์รา โมงป่า มณีพิชัย สังข์ทอง สังข์ศิลป์ชัย สุวรรณศิลป์ สุวรรณหงส์ และโสวัต สมัยรัตนโกสินทร์ มีบทพระราชานิพนธ์ละครนอกในรัชกาลที่ ๒ อีก ๖ เรื่อง คือ สังข์ทอง ไชยเชษฐ์ ไกรทอง มณีพิชัย คาวิ และสังข์ศิลป์ชัย

๓. **ละครชาตรี** เดิมใช้ชายล้วน มีตัวละครเพียง ตัวพระ ตัวนาง และตัวตลก เรื่องที่ใช้แสดงมีเรื่องเดียว คือ มโนราห์ จึงเรียกอีกชื่อว่า มโนราห์ ถือเป็นละครที่ถือกำเนิดในสมัยกรุงศรีอยุธยา แถบภาคใต้

